

Jaap van Mesdag in Natzweiler, Frankrijk, 2011.

Met een trompet naar Engeland

Jaap van Mesdag is op 4 januari 1922 geboren in Fribourg, Zwitserland. Toen hij enkele maanden oud was verhuisden zijn ouders terug naar Nederland. In Hilversum groeide hij op met drie jongere broers. Hij had een erg fijne jeugd.

Kort na de Duitse inval in mei 1940 begint Jaap op het Baarnsch Lyceum, nadat hij, ondanks de hulp van zijn veelal Joodse medescholieren, voor zijn eindexamen HBS-B op Het Nieuwe Lyceum in Hilversum is gezakt. “Zeker teveel trompet gespeeld”, lacht Jaap. In deze periode begint hij ook met zijn verzetsacties. Zo steelt hij met zijn vriend Ernst Sillem kardoezen (houders die kruit bevatten voor geschut) uit een munitieopslag. Het plan om met het kruit uit de kardoezen de hele munitieopslag op te blazen voeren ze echter nooit uit. Zelf zegt Jaap nu dat het ook nooit was gelukt, omdat dit kruit niet als springstof geschikt is.

Naar Engeland

In 1942 besluiten Jaap en Ernst dat ze zich echt willen gaan verzetten en dat dit niet mogelijk is door in Nederland te blijven. Jaap, die inmiddels medicijnen studeert in Utrecht en Ernst die aan de Koloniale Landbouwschool in Deventer studeert, besluiten naar Engeland te gaan. Per kano.

In juni beginnen ze met de voorbereidingen. Ernst heeft een stageplek bij een boer op het Zeeuwse eiland Goeree. Hier is ook een stukje strand waar nog ruimte is voor recreatie. “Uniek in Nederland”, volgens Jaap, want de Duitsers hebben de Nederlandse kust inmiddels tot *Sperrgebiet* verklaard.

Ernst regelt een pension en weet voor Jaap een *Ausweis* te krijgen om op Goeree te zijn. In augustus vertrekken ze samen uit Baarn met de trein naar Goeree, een vouwkano en zelfs een buitenboordmotortje vervoeren ze mee in tassen onder het mom dat dit onderdelen van een dorsmachine zijn, maar ze worden niet gecontroleerd.

Eenmaal op het eiland betrekken ze een kamer in het pension en wachten ze op goed weer om de oversteek te maken. Er zijn in 1942 echter geen weerberichten te krijgen. Daarbij patrouilleert er een Duitse boot vlak voor het strandje waarvandaan ze willen vertrekken. Op 31 augustus besluiten ze te vertrekken. Het weer ziet er goed uit, de nacht is donker en, niet onbelangrijk, Jaaps *Ausweis* verloopt bijna.

De kano die ze al eerder in de duinen hebben verstopt, zetten ze daar ook in elkaar, maar ze moeten de boot nog wel over de hele breedte van het strand dragen. “Het zwaarste dat ik tot dan toe in mijn leven gedaan heb”, aldus Jaap. Eenmaal in het water verloopt alles soepel. Na drie kwartier peddelen kunnen ze de buitenboordmotor aanzetten zonder dat ze bang hoeven te zijn dat iemand hen zal horen.

Naarmate ze verder varen wordt het weer echter steeds slechter en de zee steeds onstuimiger. Na ongeveer vijf uur varen is het duidelijk; ze zullen de overkant niet halen. Het is dan nog stikdonker.

Jaap heeft maar één persoonlijke bezitting meegenomen, zijn trompet. Thuis maakte hij graag met vrienden wat muziek zoals jazz en swing en dansmuziek. Als uiterste redmiddel besluiten ze schepen die in de buurt varen aan te roepen en dus blaast Jaap zo hard als hij kan het SOS-signaal op zijn trompet totdat een van de schepen reageert en haar koers bijlegt. Als het schip bij hen is, slaat de kano om en worden ze aan boord gehesen.

Jammer genoeg blijkt het een schip van de Duitse *Kriegsmarine*. “Ze waren geschikt, ze gaven ons eten en droge kleren”, herinnert Jaap zich, maar eenmaal in Rotterdam worden de jongens wel overgedragen aan de SD aan de Heemraadssingel. “Nou, die zongen wel een ander toontje”, is Jaaps understatement. Hij komt enkele dagen in *Einzelhaft* in een donkere cel. De SD draagt hen over aan de rivierpolitie en na twee weken worden ze overgebracht naar Kamp Amersfoort.

De rozentuin

De Nederlandse marechaussees¹ die hen naar Kamp Amersfoort brengen voelen zich duidelijk schuldig als zij zien waar ze hun gevangenen heen brengen. Ernst beaamt dit, “want ja, we zagen die kaalgeknipte gevangenen in hun oude militaire uniformen van het Hollandse leger, met puttees² en klompen, die zagen er miserabel uit. En dat hadden ze helemaal niet beseft toe ze ons daarheen begeleidden.” Ook Jaap heeft door dat het er niet rooskleurig voor hem uitziet als hij een oudere buurjongen herkent die duidelijk vermagerd is.

“Ja”, zegt hij, “Amersfoort staat heel wakker in mijn geheugen. Het was een heel slecht kamp.” Dit komt niet alleen door de mishandelingen die in het kamp plaatsvinden, maar ook door de honger die er heerst. “Honger is een verschrikkelijk iets, die knaagt iedere dag aan je, iedere minuut. In het begin dronk ik water. Steeds een liter water, maar dat heeft natuurlijk geen zin. Dat ontdekte ik later, dat je daar niets aan doen kunt.”

Wel komt Jaap in eerste instantie in een goed arbeidscommando, de *Bekleidungskammer*, en vervolgens in het strozakkencommando. Hier kan hij binnen werken, wat zeker in de strenge winter van 1942/43 van levensbelang is.

Alles wordt echter anders als Jaap en Ernst na een maand of vier bij de kampcommandant moeten verschijnen. Die vraagt hun waarom ze in het kamp zitten en ze vertellen eerlijk dat ze Engelandvaarders zijn, maar ze verzwijgen dat ze in Engeland in dienst wilden. Jaap vermoedt dat de commandant die conclusie echter zelf trekt en dat dit de reden is dat ze kort daarop in het strafcommando terecht komen.

In het strafcommando, dat bedoeld is om discipline in het kamp te houden, komen onder andere brooddieven terecht. Jaap herinnert zich hoe ze met bot gereedschap eikenstronken in stukken moesten hakken zodat ze in de kachel passen. “Ik heb daar mensen gezien die zwarte en bevroren vingertoppen hadden.” 's Middags krijgen de gestraften geen soep zoals de andere gevangenen, maar moeten ze in de rozentuin staan.

Jaap: “De rozentuin was een afrastering binnen het kamp, vlak bij de poort en het kantoortje van de wachtcommandant. En daar moest je dan staan, daar sta je gewoon. Je krijgt niets te eten. Na een uur mag je er weer uit en weer naar die stronken toe.” 's Avonds na het appèl moeten de mannen nog eens drie uur in de rozentuin staan. Pas daarna krijgen ze de inmiddels koude middagsoep en de avondkuch. Dan kunnen ze gaan slapen. “Dat is een van de zwaarste straffen die ik mij bedenken kan. Het was koud, het was vrieskoud en dan moet je stilstaan. Je leunt tegen elkaar en rouleert; zolang je in het midden staat heb je wat warmte van de anderen, maar aan de buitenkant is het bitterkoud.”

Eén avond loopt het anders. Die avond komt de wachtcommandant, de *Blockführer* Werdemann op hen af en vraagt of iemand Engels spreekt. Een heel merkwaardige vraag van een SS'er aan gevangenen. Na enige twijfel zegt Jaap “Ja, ik.” Ze wisselen enkele woorden. Deze SS'er blijkt erg vriendelijk en Jaap vraagt of de gevangenen misschien wat eerder uit de rozentuin mogen en warempel, dat mag.

Twee weken later, op 17 januari 1943, wordt het hele kamp overgeplaatst naar Kamp Vught en wordt het strafcommando opgeheven.

Het kindertransport

Toch blijkt ook Vught aanvankelijk een zwaar kamp. Als Jaap daar aankomt wordt het kamp net opgebouwd. De kapo's komen uit andere, Duitse kampen zoals Sachsenhausen, Buchenwald en Mauthausen. “Je had communisten, dat waren goede lui, maar er zaten ook zwarten³ en groenen⁴ bij en die zijn heel erg tekeer gegaan, vooral tegen Joodse mensen”, vertelt Jaap. Na enkele weken wordt de situatie in het kamp beter. Dit komt vooral doordat de gevangenen pakketten van huis mogen ontvangen.

Een voordeel van een kamp dat wordt opgebouwd is dat je de mogelijkheid hebt om zelf een baantje te creëren, aldus Jaap. Zo zorgt hij zelf dat het koloncommando wordt opgezet en wordt hij verantwoordelijk voor het afleveren van kolen bij de verschillende barakken.

Op zaterdag 5 juni 1943 wordt bekendgemaakt dat alle Joodse kinderen weg moeten uit het kamp. Jaap vertelt dat de kinderen op 6 juni vertrokken.⁵ “Ik herinner mij het gehuil van die kinderen, de hele nacht lang. Vreselijk om aan te denken”, vertelt hij. “Maar ik moet erbij zeggen: wij wisten niet dat die mensen linea recta de gaskamer inkwamen. Wij wisten dat ze een slechte toekomst tegemoet gingen.”

Jaaps trompetkoffer, die hij in Vught kreeg toegestuurd.

In Vught ziet Jaap ook de SS'er Werdemann terug die hem in Amersfoort uit de rozentuin liet. Jaap waagt het erop hem aan te spreken en de man vertelt dat hij acht jaar in Amerika woonde. Toen hij in 1938 terugkwam werd hij gedwongen dienst te nemen. De man blijkt in het geheel geen SS-type en vraagt Jaap of hij honger heeft. Als Jaap dit beaamt, roept de SS'er hem een paar keer naar het wachthuisje bij de poort waar Jaap wat brood met tongenworst krijgt dat hij ter plekke op moet eten.

Ook krijgt Jaap geelzucht in Vught en ligt hij een tijd in het *Revier*, de ziekenbarak. Daar ligt hij nog als hij op 26 juni weer op transport wordt gesteld. Samen met Ernst gaat hij terug naar Amersfoort waar zij ditmaal twee weken blijven voordat ze in hun eigen burgerkloffe naar het in de Elzas gelegen kamp Natzweiler wordt gebracht, waar ze op 7 juli aankomen.

³ Zwarte driehoek: 'asociale elementen' volgens de merktekens in de Duitse concentratiekampen, zoals werkweigeraars, dienstweigeraars en alcoholisten.

⁴ Groene driehoek: beroeps misdadigers volgens de merktekens in de Duitse concentratiekampen.

⁵ Uit informatie van Kamp Vught blijkt dat op zaterdag 5 juni 1943 werd bekendgemaakt dat alle Joodse kinderen weg moesten uit het kamp. Op 6 juni vertrokken de kinderen van nul tot drie jaar met hun moeder. De volgende dag de oudere van vier tot zestien met hun vader of moeder.

¹ Jaap spreekt over 'politie', Ernst over 'marechaussees'.

² Beenwindsels.

De steengroeve

Natzweiler is een *Nacht und Nebel*-kamp. Als NN-gevangene mag Jaap geen voedselpakketten ontvangen en geen brieven schrijven. Niemand krijgt te horen waar de gevangenen zijn. Zo laten de nazi's opgepakte verzetsmensen spoorloos verdwijnen, zodat niemand meer weet waar ze zijn of wat er met hen is gebeurd.

Natzweiler is vooral berucht vanwege de *Steinbruch*, een steengroeve waar gevangenen roze graniet moeten uithakken. Dit is lichamelijk erg zwaar werk en daarbij krijgt men onvoldoende te eten. Ook is het erg koud in Natzweiler want het kamp ligt aan de noordzijde van een kale berg op ruim 800 meter hoogte.

Na zes maanden *Steinbruch* wordt Jaap overgeplaatst naar een ander arbeidscommando. Hij wordt tewerkgesteld in de hal, waar hij de motoren van gecrashte vliegtuigen moet demonteren. Later komt hij in de *Werkstätte* terecht, waar hij moet meewerken aan de productie van torpedo's. Het voordeel van beide commando's is dat er binnen wordt gewerkt.

Omdat Jaap in Vught zijn trompet krijgt toegestuurd (de vorige was tijdens de overtocht op de bodem van Het Kanaal terecht gekomen) kan hij in Natzweiler in het kamporkest komen, ook al is hij een amateurspeler en kan hij nauwelijks noten lezen. Hiermee hoopt hij vooral wat extra eten te krijgen, maar die hoop blijft on vervuld.

Ondanks alle ontberingen worden er goede vriendschappen gesloten in Natzweiler. "Ik heb veel, heel veel goede vrienden gemaakt", vertelt Jaap.

Op 3 september 1944 wordt Natzweiler ontruimd. De geallieerde troepen zitten dan ongeveer 50 kilometer van het kamp en het geschutvuur is al te horen. Ongeveer 6000 man wordt op transport gesteld naar Dachau maar een groep van ongeveer 400 man moet nog achterblijven voor het laatste werk. Jaap weet zich bij deze groep achterblijvers te voegen. Dat blijkt een goede keus. "We kregen genoeg te eten. Weliswaar smerig voedsel, maar toch, daar kon je goed van rond komen. En we hadden weinig te doen. En toen zijn we ook weg getransporteerd. Ook op heel fatsoenlijke wijze, niet in beestenwagens, maar gewoon in een trein met een coupé." De hele reis ligt Jaap te slapen in het bagagerek.

Een tiende commiesbrood

Op 22 september wordt Jaap geregistreerd in Dachau. Dachau was toen al overvol. "Je had allemaal bedden, ook in het dagverblijf waren allemaal bedden gezet. Ze stonden naast elkaar opgesteld en tussen de bedden was geen ruimte meer." Alle gevangenen uit Natzweiler worden bij elkaar in apart omheinde barakken geplaatst omdat deze NN-gevangenen geen contact mogen hebben met de andere, 'gewone' gevangenen. Jaap heeft geluk en beschikt met twee vrienden, 'Stuuf' Wiardi Beckman en Bib van Lanschot, over twee bedden. Volgens Jaap waren dat "twee fijne lui" en daarnaast was volgens hem "drie man in twee bedden, zeer, zeer luxueus! De norm was namelijk vijf tot zes man in twee bedden."

Omdat het kamp overvol is hoeft bijna niemand te werken, behalve degenen die in het commando zitten dat eten moet halen. Ook in Dachau zit Jaap weer in het kamporkest met zijn trompet. "Ik aarzel weleens om het te vertellen. Want als je zegt je zit in een concentratiekamp en je maakt muziek daar, dan denken anderen: dan kan het nooit zo erg zijn geweest. En dat is

een misvatting die ik niet wil voeden."

Een groot probleem in het overvolle kamp is eten. Waar het rantsoen in Natzweiler al erg karig is, wordt het in Dachau nog minder. "Ik weet nog goed", vertelt Jaap, "toen ik aankwam was het rantsoen een vierde commiesbrood, later werd het een vijfde, een zesde, een achtste en op het laatst in april 1945 kregen we nog maar een tiende brood." Dat is ongeveer 100 gram.

In november 1944 breekt er een tyfusepidemie uit in het kamp. "Als er tyfus heerst, is dat niet te beschrijven", zegt Jaap. Veel mensen sterven aan de tyfus waaronder Wiardi Beckman, Jaaps slaapje. Ook Jaap krijgt tyfus maar hij is jong en in Hilversum is hij er al een keer tegen ingeënt. "Dat heeft het verschil gemaakt." Wel moet Jaap naar de ziekenbarak.

De bevrijding

Als op 29 april 1945 Dachau wordt bevrijd, zit Jaap in het *Erholungsblock*, Block 22, een speciaal Block voor mensen die herstellen van ziekte. Vanuit het raam kan Jaap een stukje *Lagerstrasse* zien. "Om een uur of vijf, misschien halfvijf komt er nog een mof op een motorfiets met zijspan. Ik had er nog nooit een gezien op een motorfiets. In het kamp zeker niet. Die kwam zeker laten zien: 'Hé jongens denk erom: we zijn er nog! Ga geen flauwekul uithalen.' Nou, een half uur later, twee uur later, was het gebeurd." Het kamp is bevrijd. Jaap vertelt dat hij de *Lagerstrasse* afrende en "toen kwam ik op het plein en daar stonden misschien wel tienduizend man. Dat was, dat was geweldig. Het was half zes. Ja het is zó ingrijpend."

Military Guard Police, Jaap derde van links.

Om te zorgen dat de tyfusepidemie zich niet buiten het kamp verspreidt en de bevrijde gevangenen niet in de omgeving gaan plunderen mag nog niemand het kamp uit. Daarom wordt er een *Military Guard Police* opgesteld van oud-gevangenen die het kamp bewaken. Ook Jaap is lid van deze *Prisoners MP*. Zijn groep, bestaande uit Hollanders onder leiding van Hans Teengs Gerritsen, heeft de belangrijke taak het *Jourhaus*, het poorthuis, te bewaken. Door zijn functie als *MP* heeft Jaap meer bewegingsvrijheid. Zo ziet hij ook het crematorium waar door het gebrek aan kolen de lijken buiten liggen opgestapeld. "Er lagen daar tussen de viereneenhalf en zesduizend man opgestapeld, allemaal lichamen op elkaar", vertelt Jaap. Daarna is hij even stil.

Terwijl steeds meer nationaliteiten worden opgehaald door hun regeringen, laat de Nederlandse staat niets van zich horen. Hans Teengs Gerritsen, die inmiddels een goed contact heeft met de Amerikaanse officieren, regelt een bus en de juiste papieren om naar huis te gaan. Teengs Gerritsen vraagt nog zestien anderen

mee, waaronder Jaap. Op 17 mei vertrekt de bus uit Dachau. Jaap zegt dat hij tijdens de reis “een fantastische tijd heeft gehad.”⁶

Na de oorlog

Eenmaal terug in Nederland merkt Jaap dat hij niet meer kan lezen. “Ik kon wel lezen, maar ik moest iets wel twee, drie keer opnieuw lezen voordat ik begreep wat er stond. Later is dat wel overgegaan maar toen lukte dat niet.” Jaap besluit daarom om zijn medicijnenstudie niet weer op te pakken. Vanuit huis wordt geopperd om het zakenleven in te gaan. Dus begint Jaap in september 1945 bij Unilever. “Ik heb er geen spijt van dat ik de studie niet heb gedaan, dan had ik toch een heel ander leven gekregen”, zegt Jaap.

Na een jaar voor Unilever in Afrika te hebben gewerkt gaat hij naar Amerika. Een aantal jaren werkt hij op Wall Street. Dan besluit hij alsnog een opleiding te volgen en gaat hij naar Harvard Business School en haalt na twee jaar een MBA. Na deze studie gaat hij voor Heinz werken in de Verenigde Staten, Canada en Nederland. Na vijf jaar neemt hij ontslag en begint hij met de import van Bordeauxwijnen naar Nederland.

In 1956 koopt hij een molen in Nederhorst den Berg die op dat moment zwaar vervallen is. Jaap restaureert de molen en maakt er een woning van. Hier woont hij nog steeds met zijn vrouw Ellen, met wie hij in 1962 is getrouwd.

Samen met wat vrienden die net zo geïnteresseerd zijn in vliegtuigen als Jaap weet hij in de jaren zeventig in Frankrijk zijn handen te leggen op een rotatiemotor van een vliegtuig uit de Eerste Wereldoorlog. Die restaureren ze en er volgen nog meer van dit soort speciale vliegtuigmotoren. Als tegenprestatie krijgen ze enkele vliegtuigen. “En voor je het weet heb je een uit de hand gelopen hobby”, lacht Jaap. Dit is het begin van de stichting Early Birds⁷ die historische vliegtuigen restaureert. Een stichting die Jaap heeft opgericht en waar hij nog steeds de meeste woensdagen en zaterdag te vinden is.

Jaap in een historisch vliegtuig van stichting Early Birds.

Weer in de kano

Vijftig jaar na de eerste kanotocht naar Engeland, in 1992, besluiten Ernst (69) en Jaap (70) de reis nog eens over te doen. Ze weten weer een vouwkano en buitenboordmotortje te regelen. Maar dit keer hebben ze wel een precieze weersvoorspelling en twee volgboten. “Anders was het ook niet

verantwoord geweest”, zegt Jaap. Ze vertrekken ‘s ochtends. Het is een snikhete dag. De reis verloopt goed, totdat ze vlak voor Engelse kust zijn. Het is dan midden in de nacht. “We konden de lichten aan de overkant al zien. Het was nog een paar uur varen.” Dan slaan ze om. De volgboten vinden ze snel en vissen Ernst en Jaap uit het water, zoals de *Kriegsmarine* dat vijftig jaar eerder ook deed. Dit keer zijn ze echter vlak voor de Engelse kust. Waren ze zo ver gekomen in 1942, dan waren ze waarschijnlijk opgepikt door een Engelse boot en hadden ze de overkant gehaald.⁸

Vrijheid

Het kampeven heeft op Jaap een diepe indruk gemaakt. En ondanks dat het niet direct aan hem valt te merken, speelt deze ervaring nog steeds een rol in zijn leven. Zo gaat hij ieder jaar naar de Natzweiler-, Dachau-, en andere herdenkingen. “Herdenkingen zijn voor mij ontzettend belangrijk”, zegt Jaap. “Ik ben er ook voor dat men blijft herdenken. Als waarschuwing voor de mens, voor de burger, dat je verrekt moet oppassen waar je voor staat, wie je kiest straks.”

Toch heeft Jaap juist veel tolerantie voor andermans mening. “Tolerantie van mensen die bepaalde dingen doen of bepaalde dingen uitleggen waar je het niet mee eens bent. Je hebt recht op je eigen mening.” Ook heeft hij een enorme waardering voor voedsel. “Ik vind een droge aardappel onder bepaalde omstandigheden gewoon heerlijk. [...] Of een mooi stuk vers droog brood. Dat zijn toch feesten nog.”

Maar wat misschien wel het belangrijkste voor hem is, is de vrijheid. “Elke dag als ik ‘s morgens beneden kom en ik kan de deur uit lopen en even naar buiten toe voordat ik verder wat doe, ja, dat waardeer ik in hoge mate. En het is goed om je dat te realiseren, dat je een vrij man bent in een vrij land. Dat je kan gaan waar je wil, dat je kan zeggen wat je wil. Ja, een groot voorrecht is dat.”

Geschreven door Ylva Sluiter (1991) voor het herinneringsboek in de verzoeningskerk in de Gedenkstätte Dachau en haar vwo-profielwerkstuk.

Belangrijkste bronnen:

- Interview met Jaap van Mesdag, 7 oktober 2011, Ylva Sluiter
- Interview met Jaap van Mesdag, 26 augustus 2008, Anne-Marie van Oosteren, www.getuigenverhalen.nl
- Interview met Jaap van Mesdag, 20 januari 1997, interviewer onbekend, Haus der Bayerischen Geschichte, München
- Interview met Ernst Sillem, Ylva Sluiter, 10 september 2011
- Studenten onder de bezetting, F.W. Blase (redactie), Kirchner, Amsterdam, 1946
- Archiefstukken ITS Bad Arolsen

Dachau, 22 maart 2012

Jaap van Mesdag

Ylva Sluiter

⁶ Deze reis is beschreven in ‘De bus uit Dachau’, Jo Schneider en Gijs van de Westelaken, HP-Balans, Amsterdam, 1987.

⁷ Momenteel een collectie van circa twintig vliegtuigen uit de periode 1909-1950 die met kunst en vliegwerk en zo’n 25 vrijwilligers in de lucht wordt gehouden.

⁸ Uit onderzoek blijkt dat er in totaal 34 pogingen zijn gedaan om met een kano naar Engeland over te steken. Daarvan zijn er acht met succes bekroond.